

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

Tom XI

Ośrodki miejskie

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM XI

OŚRODKI MIEJSKIE

Redakcja

Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka

Darłowo – Sławno
2013

Spis treści

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI, JAN SROKA

Ośrodki miejskie ziemi sławieńskiej – czynnik kulturotwórczy?	7
--	----------

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI, JAN SROKA

Stracone złudzenia? 20 lat zmagania z rzeczywistością – kalendarium Fundacji „Dziedzictwo”	15
---	-----------

ŁUKASZ BANASZEK, LIDIA WRÓBLEWSKA

Teledetekcja archeologicznych krajobrazów ziemi sławieńskiej.	45
---	-----------

WACŁAW FLOREK

Naturalne krajobrazy ziemi sławieńskiej w kontekście geologicznej historii Pomorza	81
---	-----------

ZBIGNIEW SOBISZ

Flora naczyniowa alei i szpalerów gminy Sławno.	109
---	------------

MARTIN SCHOEBEL

Die archivische Überlieferung der Städte und Gemeinden des Landkreises Schlawa im Landesarchiv Greifswald	125
--	------------

ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI

Nazwy miast powiatu sławieńskiego.	145
--	------------

EWA GWIAZDOWSKA

Rozwój urbanistyczny Sławna w świetle planów miasta od czasów nowożytnych po współczesność	161
---	------------

JOANNA CHOJECKA

Gottlieb Samuel Pristaff i jego widoki miast pomorskich.	183
--	------------

MARIA WITEK, WALDEMAR WITEK

Zabudowa ryglowa w przestrzeni miast powiatu sławieńskiego	199
---	------------

JÓZEF LINDMAJER

Prasa w powiecie sławieńskim do II wojny światowej.	
Fakty i rozważania	221

KACPER PENCARSKI

Problemy społeczne i gospodarcze	
Darłowa i Sławna w latach 1918–1939	267

WOJCIECH SIWIŃSKI

Sytuacja aprowizacyjna ludności powiatu sławieńskiego	
w pierwszych miesiącach polskiej administracji w 1945 roku	301

JERZY BUZIAŁKOWSKI

80 lat Muzeum na zamku w Darłowie (1930–2010)	313
--	------------

KONSTANTY KONTOWSKI

Cmentarze i miejsca pamięci o zmarłych w Darłowie	357
--	------------

Tablice barwne	379
-----------------------------	------------

Indeks nazw osobowych	397
------------------------------------	------------

Indeks nazw geograficznych	405
---	------------

Lista adresowa autorów	413
-------------------------------------	------------

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM XI

OŚRODKI MIEJSKIE

2013

EWA GWIAZDOWSKA

Szczecin

Rozwój urbanistyczny Sławna w świetle planów miasta od czasów nowożytnych po współczesność

Wprowadzenie

Najstarsze plany Sławna pochodzą dopiero z końca czasów nowożytnych. Ponieważ są one rekonstruowane, a nie oryginalne, ich wiarygodność jest ograniczona. Możemy je jednak zweryfikować przez porównanie ich treści z danymi dostarczonymi przez plany XX-wieczne. Dawne, oryginalne rozkłady miasta dostępne są na precyzyjnych mapach. Najwcześniejsza z nich to mapa wojskowa, także wykreślona w końcu okresu nowożytnego. Natomiast mapy geodezyjne pochodzą z XIX i XX wieku. Za szczegółowe i dokładne schematy Sławna można uznać dopiero te wykonane w XX wieku. Niemniej, ponieważ intensywny rozwój przestrzenny miasta nastąpił dopiero w drugiej ćwierci XIX wieku, dzięki istniejącym źródłom planistyczno-kartograficznym można go śledzić ze sporą dokładnością od średniowiecznej fazy funkcjonowania Sławna po jego fazę nowoczesną.

1. Najstarszy plan miasta

Najstarszy znany plan Sławna opublikowany został przez Ludwiga Böttgera (1892: 102, il. 120)¹ (il. 1). Zaopatrzony jest w legendę objaśniającą główne budowle oznaczone literami od A do F, co umożliwia jego przybliżone datowanie. Mianowicie litera D, oznaczająca na planie usytuowanie ratusza, wskazuje budowlę stojącą przy zachodniej pierzei rynku. Wiadomo, że średniowieczny gmach municypalny znajdował się na placu rynkowym (Böttger 1892: 104). Został on udokumentowany na *Wielkiej mapie Księstwa Pomorskiego* Eilhardusa Lubinusa wydanej w 1618 roku. Ratusz nowożytny wzniesiono po zakończeniu wojny siedmioletniej, w latach 1763–1768, w zachodniej pierzei rynku na miejscu wykupionych przez miasto i wyburzonych w tym celu kamieniczek (Lindmajer 1994: 190). Ten właśnie budynek zaznaczono na planie publikowanym przez Böttgera, świadcząc, że schemat powstał w lub po 1768 roku. Za takim datowaniem przemawia zarówno zasięg objętego nim układu urbanistycznego, jak i podobieństwo do następnego planu miasta, wykonanego około 1780 roku, o którym będzie mowa niżej².

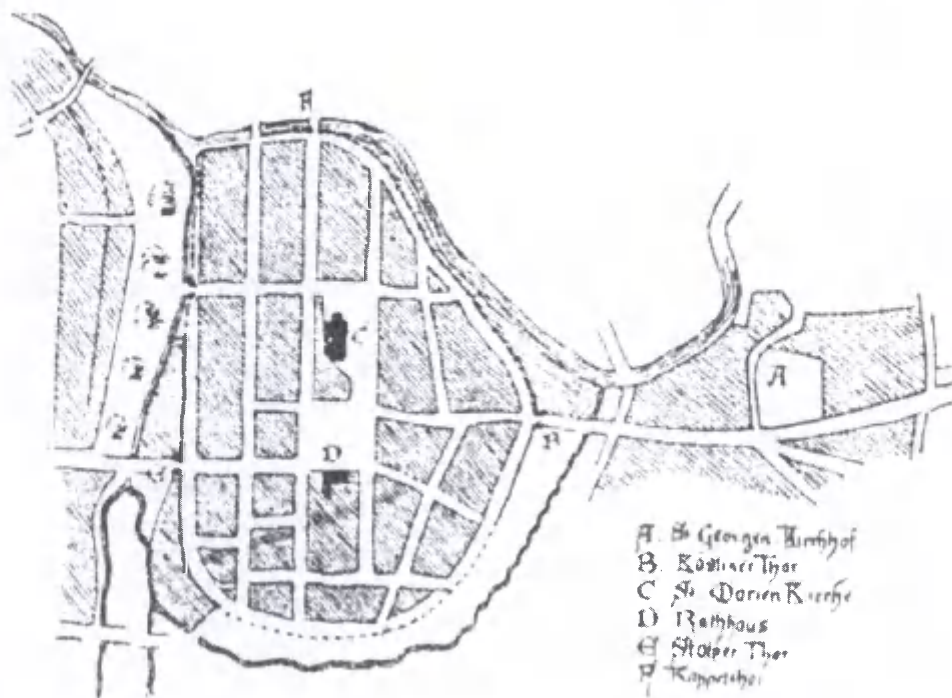
Wskazany plan przedstawia teren miasta lokacyjnego otoczonego średniowiecznym systemem fortyfikacyjnym oraz przedmieścia położone na północ i na południe od murów miejskich³. Miasto zajmuje obszar w formie nieregularnego owalu wyznaczanego przez przebieg cieków wodnych, a także związanych z nimi terenów podmokłych: od północy – rzeczki Moszczenicy (Motze), dopływu Wieprzy (Wipper), od zachodu i południa – Młynówki (Lohmühlengraben), przy której działał młyn garbarski, zaś od wschodu i południowego wschodu – Kanału Drzewnego (Holzgraben), przeznaczanego do spławu drewna. Cieki wodne spełniały rolę fosy miejskiej obiegającej średniowieczne mury otaczające miasto. W ich pierścieniu u Böttgera brak ciągłości. Przebieg dwu odcinków obwarowań: zachodniego oraz północno-wschodniego oznaczony jest przerywaną kreską. Być może Böttger zaktualizował dawny rozkład miasta, zaznaczając odcinki murów nieistniejące już w roku 1892, w którym opublikował swój inwentarz.

W zachowanych murach oznaczył kilka przejść – po stronie południowej Bramę Koszalińską (B, Kösliner Thor), po stronie północnej Bramę Słupską (E, Stolper Thor) oraz dwie furty gospodarcze, położone na zachód i wschód

¹ Adam Muszyński (1994: 108 i przypis 35) błędnie zrównał czas powstania planu z czasem publikacji inwentarza Böttgera.

² Za pomoc w zebraniu źródeł badawczych do niniejszego artykułu dziękuję serdecznie p. Janowi Sroce i dr. hab. Maciejowi Szukale.

³ Analityczny opis średniowiecznego układu przestrzennego Sławna podaje Adam Muszyński (1994: 105–113).

1. Plan Sławna, ok. 1768 r., druk; Böttger 1892: 102

od niej – jedną wiodącą przez kanały młyńskie, a drugą wyprowadzającą na tereny podmokłe. Po stronie wschodniej widać natomiast nieokreśloną furtę oraz Bramę Łąkową (F, Koppel Thor). Ta ostatnia związana była z posiadanym przez miasto przywilejem składu drewna spławianego Wieprzą do Darłowa, gdzie ładowano je na statki i eksportowano (Neitzel 2001: 17). Brama Łąkowa wiodła przez most na Kanale Drzewnym na wyspę Koppel, na której znajdował się plac składowy drewna i odbywał się targ tego towaru. W obrębie murów miejskich udokumentowany został przebieg ulic oraz położenie rynku i placu kościelnego.

Na najstarszym planie miasta brak nazw ulic i placów. Dlatego sieć ulic można opisać tylko ogólnie. Cztery ciągi uliczne biegły na osi zachód – wschód. Dwie ulice w północnej części miasta od muru (miejskiego) do muru, ulica biegnąca wzdłuż południowej pierzei rynku ciągnęła się od wschodniego muru po ostatni na zachodzie blok zabudowy.

Ciąg ulic równoleżnikowych położonych najbardziej na południe prowadził od muru do muru, ale był nieregularny i tworzył kąt rozwarty z wierzchołkiem usytuowanym na przecięciu ulicy biegnącej od Bramy Koszalińskiej do rynku. Istniały cztery ulice wyznaczone południkowo. Pierwsza od zachodu biegła od muru do muru, ale na ostatnim odcinku od północy przekształ-

cona była w ścieżkę. Na wschód od niej, w północnych blokach zabudowy, znajdowały się dwie dodatkowe uliczki o długości równej głębokości bloków. Drugi od zachodu ciąg uliczny prowadził od Bramy Słupskiej do muru, ale poniżej rynku kierował się ku zachodowi. Trzeci zaczynał się przy północnym bloku zabudowy, a w południowej części był nieco kręty i dochodził do Bramy Koszalińskiej. Ostatni prowadził od furty w północnym odcinku muru do południowego muru.

Wzdłuż murów po stronie miasta, prawie na całej ich długości, prowadziła ulica okrężna. Była ona przerywana tylko w północno-zachodnim narożu miasta, gdzie stał młyn. Siatka ulic zasadniczo oparta była na ich krzyżowaniu się pod kątem prostym. Pewne nieregularności, jak już wspomniałam, widoczne są w południowej części miasta, gdzie ulice biegną diagonalnie. W zachodniej części, ze względu na istniejące krótkie uliczki, siatka uległa zagęszczeniu.

Z tego powodu oraz w związku z nieregularnym przebiegiem murów miejskich kształty bloków zabudowy zostały zróżnicowane pod względem wielkości i formy. W północno-wschodniej części grodu były bardziej regularne, a w pozostałych częściach asymetryczne. Główny plac – rynek (obecnie pl. Ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego) – założony na rzucie zbliżonym do kwadratu, przesunięty był na zachód wobec geometrycznego centrum miasta. Na przedłużeniu rynku znajdował się wydłużony blok mieszczący kościół farny od południa poprzedzony placem przykościelnym, a od północy przylegający do zabudowy przykościelnej. Z naroży rynku i placu przykościelnego wybiegały pary ulic prostopadłych wobec siebie.

W Sławnie brakowało jednolitej głównej osi komunikacyjnej. Ulice biegnące od strony głównych bram miejskich, Koszalińskiej i Słupskiej, prowadziły bowiem do naroży rynku położonych po przekątnej. Poszczególne bloki zabudowy, w liczbie 23, oznaczono jednolicie, bez podziału na działki budowlane. Dokładnie pokazano tylko lokalizację kościoła i ratusza. Fara jest zwrócona prezbiterium na wschód, czyli zorientowana zgodnie z zasadami budowy kościołów średniowiecznych. Ratusz wzniesiony został na planie litery L, a więc prócz skrzydła głównego zwróconego ku rynkowi posiada węższe skrzydło boczne, biegnące w głąb działki, zapewne służące celom gospodarczym.

Teren zakreskowany, analogicznie jak bloki zabudowy wewnątrz murów, zaznaczono także pomiędzy północno-zachodnim odcinkiem murów i korytem Moszczenicy oraz pomiędzy południowo-wschodnim odcinkiem murów i nurtem Wieprzy. Przypuszczalnie był to teren wykorzystywany gospodarczo.

Ponadto plan pokazuje przebieg dróg podmiejskich i zasięg terenu zagospodarowanego na przedmieściach przed bramami Słupską i Koszalińską. Pas terenu leżący za Bramą Słupską, wzdłuż Moszczenicy, od tej bramy po zała-

manie murów, porośnięty roślinnością mógł stanowić teren uprawiania łązy, a w późniejszym okresie podmiejski teren parkowy.

Przed Bramą Koszalińską oznaczony literą A niezaszraflowany (niezakreślowany) obszar wyznaczał kształt i położenie cmentarza funkcjonującego przy szpitalu Św. Jerzego. Plan pokazuje także położenie dziesięciu mostów na ciekach wodnych otaczających Sławno. Oprócz mostów znajdujących się przed trzema bramami i trzema furtami funkcjonowały jeszcze mosty pomocnicze umożliwiające przeprawę przez Moszczenicę i Kanał Drzewny na łąki i pola rozciągające się na wschód i południe od miasta.

2. XVIII-wieczne plany użytkowe

Następny plan miasta znany jest z wojskowej mapy Pomorza rysowanej przez Friedricha Wilhelma Carla Schmettaua około 1780 roku w ramach kartografowania państwa pruskiego. Ukazuje on miasto średniowieczne z uproszczonym podziałem zabudowy miejskiej na kwartały⁴. Dostarcza jednak nieco więcej danych odnośnie fizjografii i sposobu zagospodarowania najbliższej okolicy Sławna. Pokazuje zasięg i granice przedmieść oraz posiadłości miejskich leżących za bramami Koszalińską i Słupską, przy kilku drogach prowadzących na tereny użytkowane przez mieszczan, do lasu miejskiego, cegielni i tartaku oraz do okolicznych miejscowości: Sławska (Alt Schlawe), Warszkowa (Warschow), Kwasowa (Quatzow), Bobrowic (Bewersdorf).

Wzdłuż dwóch głównych dróg wiodących na południe w stronę Kwasowa i na północ w stronę Sławska, widać szeregi regularnie rozmieszczonych podłużnych budynków zwróconych do drogi ścianami szczytowymi. Taka forma zabudowy przedmieść wskazuje, że były to typowe przedmieścia gospodarcze, zabudowane szeregami stodół. Na planie Schmettaua rozpoznać można także położenie podmiejskich szpitali. Przed Bramą Koszalińską oznaczono ponadto lokalizację cegielni miejskiej (Zigl.), tartaku (Schneide M.) i folusza (Walkm.). Sieci hydrologiczna i drożna są istotnym elementem planu świadczącym o znaczeniu miasta jako węzła komunikacyjno-handlowego w czasach nowożytnych.

Plan katastralny miasta z oznaczeniem podziału na poszczególne parcele wykonany został w 1799 roku przez Feuer Societät (Towarzystwo Ogniowe) dla celów podatkowych. Znany jest z uproszczonego odrysu sporządzonego przez Ulricha Neitzla na podstawie publikacji z 1939 roku (Neitzel 2001: 14).

Odryś ukazuje miasto średniowieczne – siatkę ulic, formę i wielkość kwartałów zabudowy, przebieg murów miejskich i otaczających je cieków wodnych. Ważnym elementem treści są podane nazwy poszczególnych ulic.

⁴ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem, nr inw. AH XI, F 52727.

Sieć uliczna obejmowała następujące ciągi komunikacyjne, licząc od północnego zachodu, równoleżnikowe: 1 – od muru zachodniego do przecznicy (ul. Słupska) StraÙe nach dem Gefangenenturm (ob. ul. Lipowa), a dalej do muru wschodniego Mühlen Str. (ob. ul. Rapackiego), 2 – od muru zachodniego do rynku Hirsch Gasse (ob. ul. Mickiewicza), od rynku do przecznicy Post Str. (ob. ul. Grottgera), a dalej do muru wschodniego – Koppel Str. (ob. ul. Grottgera), 3 – od bloku zabudowy do rynku Nikolai Str. (ob. ul. Mikołaja), od rynku do muru wschodniego Kirchen Str. (ob. ul. Kościuszki), 4 – od bloku zabudowy do głównej przecznicy (ul. Koszalińskiej) Schuh Str. (ob. ul. Mikołaja Reja?), od ul. Koszalińskiej do muru wschodniego – Bau Str. (ob. ul. nie istnieje?); południkowe: 1 – od Wieży Więziennej do południowej przecznicy Kettenhagen Str. (ob. ul. Matejki), od południowej przecznicy do południowego muru An der Mauer (ob. ul. Matejki), 2 – od Bramy Słupskiej do rynku Stolper Str. (ob. ul. Powstańców Warszawskich), od rynku do muru południowego Stadthof Str. (ob. ul. Powstańców Warszawskich), 3 – od północnego bloku zabudowy do rynku Markt Str. (ob. ul. Jedności Narodowej), od rynku do Bramy Koszalińskiej Kösliner Str. (ob. ul. Jedności Narodowej), 4 – od północnego muru do drugiej przecznicy Berg Str. (ob. ul. Mielczarskiego), od tej przecznicy do następnej Weber Str. (ob. ul. Mielczarskiego), od tej przecznicy do południowego muru StraÙe nach der Mauer (ob. ul. Mielczarskiego).

Na planie z 1799 roku brak dwóch krótkich ulic zaznaczonych przez Böttgera w północno-zachodniej części miasta i nieokreślony jest przebieg ulicy prowadzącej wzdłuż murów. Jego zaletą jest natomiast szczegółowe przedstawienie systemu obronnego z rozmieszczeniem nie tylko trzech bram miejskich: Koszalińskiej, Ławkowej i Słupskiej, ale i położenie bramy Polnej (Kamp-tor) w zachodnim odcinku murów miejskich, prowadzącej na miejskie tereny uprawne, wzmiankowanej już w XVI wieku (Meissner 1998: 6) oraz 21 czatowni regularnie rozmieszczonych w tych murach. Zaznaczona została ponadto lokalizacja ważnych budowli: kościoła, ratusza, który na tym planie zajmuje naroże rynku i ul. Mikołaja, młyna miejskiego (Mühle) przy północno-wschodnim narożu murów i Wieży Więziennej (Fangenenturm) przy północno-zachodnim narożu murów, nieistniejącej już w 1792 roku według cytowanych przez Neitzla akt (Neitzel 2001: 14).

Poza murami miejskimi na planie oznaczone są mosty przed bramami, trzy jazy (Wehr): na Młynówce u jej ujścia do Moszczenicy i Kanału Drzewnego oraz na Kanale Drzewnym u jego ujścia do Moszczenicy. Widoczne są też wyloty dróg przed bramami miejskimi, pary prostokątnych budowli (rogatki?) przed bramami Koszalińską i Słuską. Na przedmieściu przed Bramą Słuską liniami przerywanymi zaznaczono przebieg drogi (ob. ul. Gdańska) do przeprawy mostowej na Wieprzy, wiodącej dalej do Warszkowa i Słupska,

drogi (ob. ul. Mieszka I) prowadzącej przez wzgórze Trudelberg do cmentarza, a także kontur fragmentu cmentarza. Warto zauważyć, że cmentarz znajduje się w tym miejscu do czasów obecnych.

3. Plany XIX-wieczne

Kolejny plan Sławna umieszczony został na pierwszej mapie geodezyjnej Pomorza wykonanej w 1836 roku (il. 2). Jest nieco uproszczony. Przebieg murów obronnych zbliżono do prostokąta, uproszczono siatkę uliczną i kształty kwartałów zabudowy. Natomiast jego zaletą jest dokładne udokumentowanie zabudowy podmiejskiej, lokalizacja leżących poza miastem zakładów produkcyjnych, określenie zasięgu podmiejskich terenów gospodarczych, podanie sieci drogowej i hydrograficznej.

Porównanie terenu podmiejskiego na tej mapie i planie Schmettau wskazuje, że za Bramą Słupską zabudowa gospodarcza rozbudowywana była wzdłuż drogi do Słupska. Długie ciągi zabudowy doprowadzono aż po przecznice (ob. ul. Władysława Jagiełły). Naprzeciw skrzyżowania z drogą do Warszowa powstał duży zespół stodoły. Pokazany został przebieg kilku dróg, po stronie zachodniej: ob. ulic Chopina, Bolesława Chrobrego i Władysława Jagiełły, a po stronie wschodniej: ob. ulic Mieszka I i Sempołowskiej łączącej ob. ulice I Pułku Ułanów i Gdańską. Dodać trzeba, że cmentarza na tym terenie nie zaznaczono, z czego można wnioskować, że na schemacie z 1799 roku został dodany przez autora rekonstrukcji.

Za Bramą Koszalińską budownictwo przybrało inny charakter. Zamiast szeregu budynków zwróconych szczytami do drogi pojawiła się zabudowa o kalenicach równoległych do drogi. Istotnemu powiększeniu uległ obszar przez nią zajmowany. Rozwinęła się ona daleko poza rozgałęzienie obecnych ulic: Chełmońskiego, Koszalińskiej i Jedności Narodowej/Polanowskiej, aż po tereny dzisiejszych osiedli leżących za linią kolejową. W miejscu odpowiadającym położeniu kościoła katolickiego zaznaczona została cegielnia.

Plan Sławna dokładnie odtworzony został dopiero na mapie topograficznej *Topographische Aufnahme des Königlichen Preussischen Generalstabes*, arkusz 82, opracowanej w 1889 roku przez Konrada Keilhacka, wykreślonej w skali 1:25 000 w oparciu o pomiary geodezyjne. Wydanie tej mapy z 1897 roku przedstawia szczegółowo siatkę ulic w obrębie Starego Miasta, ulicę okrążającą miasto wzdłuż dawnych murów obronnych, przerwana na odcinku południowo-zachodnim oraz północno-wschodnim, gdzie funkcjonował młyn. Kwartały zabudowy staromiejskiej oraz rozmieszczenie budynków gospodarczych wzniesionych po zewnętrznej stronie murów, odpowiadają układowi znanemu już z planu opublikowanego przez Böttgera.

Bardzo istotnym elementem treści tego rozkładu miasta jest szczegółowa informacja o formie przedmieść istniejących i rozwijających się przed trzema bramami miejskimi w ostatnich dziesięcioleciach XIX wieku. W roku 1897 przed Bramą Słupską zabudowa istniała przy Stoper Vorstadt (ob. ul. I Pułku Ułanów/Gdańska), Winterfeld Str. (cd. ul. I Pułku Ułanów, za skrzyżowaniem z ob. ul. Gdańską) Scheune Str. (po zach. stronie Bramy Słupskiej, ob. nieistniejąca) i Thomas Str. (ob. ul. Władysława Jagiełły).

Szpital wzniesiony przy Thomas Str. w latach 1886–1888 był założeniem trójskrzydłowym. Przy ob. ul. I Pułku Ułanów, naprzeciw wylotu ob. ul. Władysława Jagiełły, stał browar (nieopisany na mapie). Zaprojektowane były ulice poprzeczne do głównej arterii, czyli prowadzącej do Słupska Winterfeld Str. (ob. ul. I Pułku Ułanów): Promenade (ob. alejka parkowa biegnąca na wschód, na osi ob. ul. Wojska Polskiego), Gartenstr. (ob. ul. Mieszka I), Linden Promenade (ob. ul. Wojska Polskiego), Schulze Str. (ob. ul. Chopina), Bogislav Str. (ob. ul. Bolesława Chrobrego) oraz łącząca te ulice po stronie zachodniej – West Promenade (ob. al. Zachodnia).

W północnej części starego cmentarza zaznaczony został budynek kostnicy (?). Na przedłużeniu starego cmentarza w kierunku północnym istniał już wówczas na planie kwadratu niewielki nowy cmentarz. Przed Bramą Łąkową widnieje kilka ulic z zabudową rozproszoną: Am Koppelthor i Bleichstr. (ob. ul. Cieszkowskiego), której nazwa świadczy, że w przeszłości w tym rejonie bielono płótno wyprodukowane w mieście oraz ulice bez nazwy (późniejsza Am Tennisplatz, ob. ul. Kąpielowa), Promenade (ob. bez nazwy) łącząca ten teren ze Stolper Vorstadt (ul. Gdańska) oraz Ost Promenade łącząca osiedle z Kösliner Vorstadt (ob. ul. Jedności Narodowej).

Przy ob. ul. Cieszkowskiego, na skraju parku założonego w 1858 roku, funkcjonowało progimnazjum zbudowane w latach 1878–1880 (Wesołowska 2002: 88–89; Sobisz, Morka, Celka 2002: 117). Z przedmieścia przed Bramą Łąkową połączy drogą można było spacerować do kąpieliska położonego w zakolu Wieprzy na południowy wschód od miasta. Natomiast dalej na wschód, za torami kolejowymi do Słupska, znajdował się plac ćwiczeń (Exerzierplatz) i strzelnica (Schiess Stand) miejscowego niewielkiego garnizonu.

Przed Bramą Koszalińską do rozwidlenia Kösliner Vorstadt (ob. ul. Koszalińskiej) i Pollnower Str. (ob. ul. Jedności Narodowej) w końcu XIX wieku przedmieście tworzyła zwarta miejska zabudowa mieszkalna. Dalej przy obu ulicach, a także przy odcinku Lietzow Damm (ob. początek ul. Chełmońskiego) nie miała już charakteru zwartej i rozwijała się w kierunku torów kolejowych. Na dalszym odcinku Lietzow Damm biegła przez tereny uprawne obok dużego gospodarstwa w stronę cegielni. Po wschodniej stronie głównej ulicy odgałęziała się przecznica o nazwie dokumentującej dawny sposób

2. Plan Sławna w 1836 r., rysunek tuszem, podmalowany akwarelą, oryginał rękopiśmiennej Urmesstischblätter, Topographische Karten 1836–1837, rysunek tuszem, podmalowany akwarelą, Staatsbibliothek Berlin, sygn. 729; reprodukcja udostępniona przez Janusza Srokę

użytkowania terenu Scheunen Str. (ul. Stodolna, ob. Pocztowa), a na terenie między nią a ob. ul. Jedności Narodowej istniał niewielki cmentarz. Na jego miejscu na początku XX wieku wybudowano nową pocztę, oddaną do użytku w 1905 roku. Ówczesna droga do gospodarstwa planowana była jako Kühnstr. (ob. ul. Kościelna).

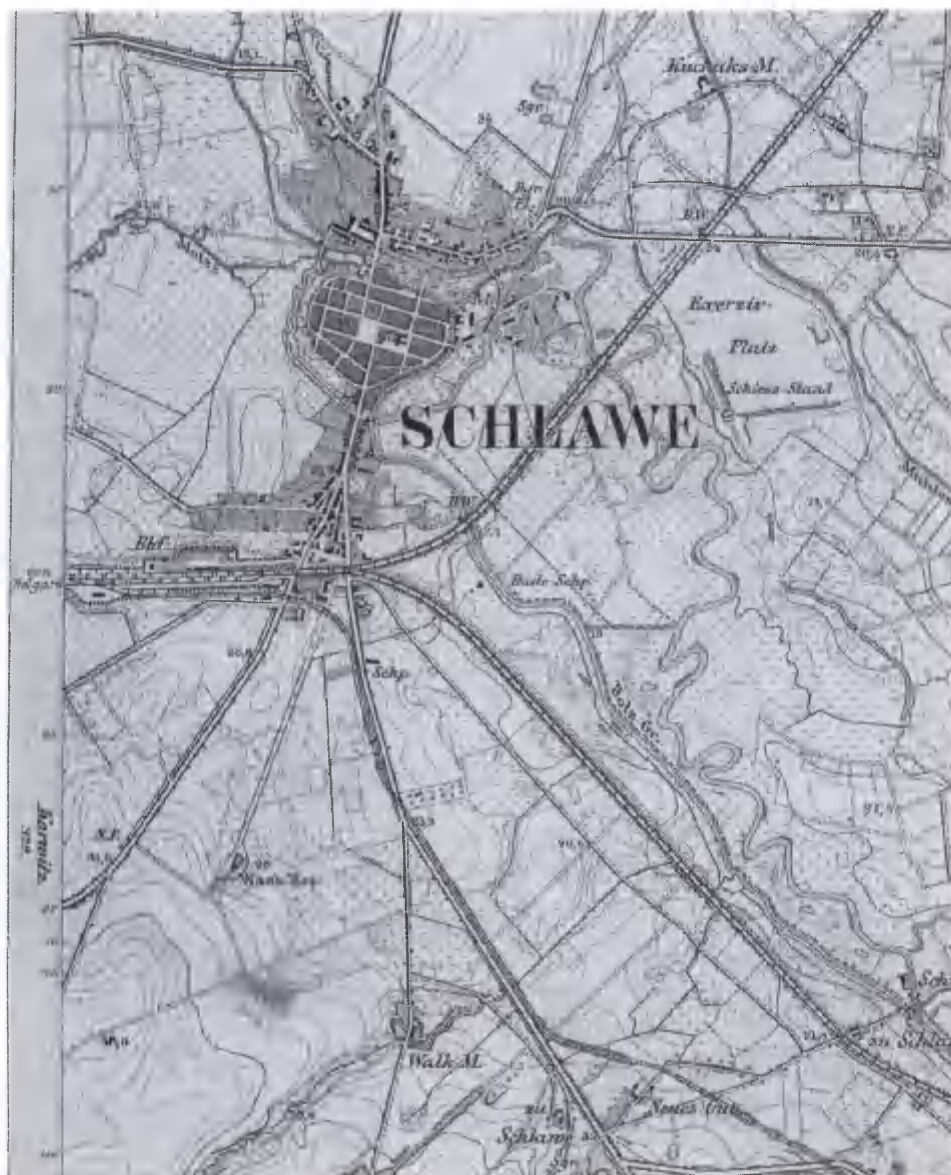
Plan dokumentuje ważną inwestycję komunikacyjną – kolej żelazną, która została doprowadzona do Sławna w 1869 roku, łącząc je z Koszalinem i Słupskiem. W 1878 roku otwarto drugą linię kolejową, prowadzącą z Darłowa do Korzybia przez Sławno, a od 1884 roku – dalej do Bytowa. Mapa pokazuje dokładnie schemat ówczesnego założenia stacji kolejowej: dwa tory, po stronie wschodniej rozwidlające się na linie do Słupska i Bytowa, położenie budynku dworca i budynków pomocniczych, dróg dojazdowych do dworca i magazynów kolejowych oraz projektowaną drogę biegnącą przed dworcem – Bahnhofstr. (ob. ul. Dworcową). Za torami kolejowymi teren wykorzystywany był początkowo głównie na cele gospodarczo-przemysłowe. Funkcjonowały tam dwie fabryki, remiza, w dalszej odległości od miasta znajdował się zbiornik wody (Wass. Res., Wasser Reservuar), przy drodze do Kwasowa było gospodarstwo ogrodnicze, a przy jej odnodze folusz.

4. Plany z pierwszej połowy XX wieku

Wydanie królewskiej mapy topograficznej z 1911 roku (il. 3) informuje o niewielkich zmianach urbanistycznego rozwoju Sławna przed I wojną światową, świadcząc, że na przełomie wieków miasto znajdowało się w zastoju gospodarczym. Mianowicie przed Bramą Słupską zbudowano tylko kilka domów na dalszym odcinku Winterfeld Str. (ul. I Pułku Ułanów). Można zaobserwować także istotne powiększenie stacji kolejowej o bocznice, a przede wszystkim wąskotorową linię kolejową wybudowaną w 1897 roku, w roku następnym przedłużoną do Żydowa (Lindmajer 1994, cz. 2, s. 220).

Plan miasta E. Weidemanna *Plan Der Stadt Schlawe* z 1913 roku przedstawia Stare Miasto i otaczające je przedmieścia od skrzyżowania ob. ul. I Pułku Ułanów z drogą do cmentarza na północy po linię kolejową na południu (il. 4). Zopatrzony jest w nazwy ulic i niektórych obiektów przestrzennych oraz zawiera legendę objaśniającą literowe oznaczenia budynków. Analiza nazewnictwa pozwala skonstatować, że w obrębie miasta średniowiecznego nastąpiły zmiany nazw niektórych ulic: nazwę Gefangenen Str. zastąpiono nazwą Ruhnken Str. (ob. ul. Lipowa), Hirsch Gasse – Kniephofstr. (ob. ul. Mickiewicza), Poststr. – Schulstr. (ob. ul. Grottgera), Schuhstr. – Ravenstr. (według planu z 1981 roku ul. Buczka, ob. ul. Reja), Weber Str. – Bergstr. (ob. ul. Mielczarskiego), An der Mauer – południowy odcinek Kettenhagen Str. (ob. południowy odcinek ul. Matejki).

Schemat uwzględnia także Mauerstr. (ob. ul. Basztowa) prowadzącą wzdłuż dawnych murów miejskich oznaczonych szrafowaniem. Przebieg kreskowania wskazuje, że z pierścienia średniowiecznych murów obronnych zachowały się

3. Plan Sławna w 1911 r., *Topographische Aufnahme des Königlichen Preussischen Generalstabes*, arkusz 82, oprac. w 1889 r., wersja z 1911 r.

tylko fragmenty w okolicach bram miejskich Koszalińskiej i Słupskiej oraz od-cinki murów: południowo-wschodni (dłuższy) i północny (krótszy).

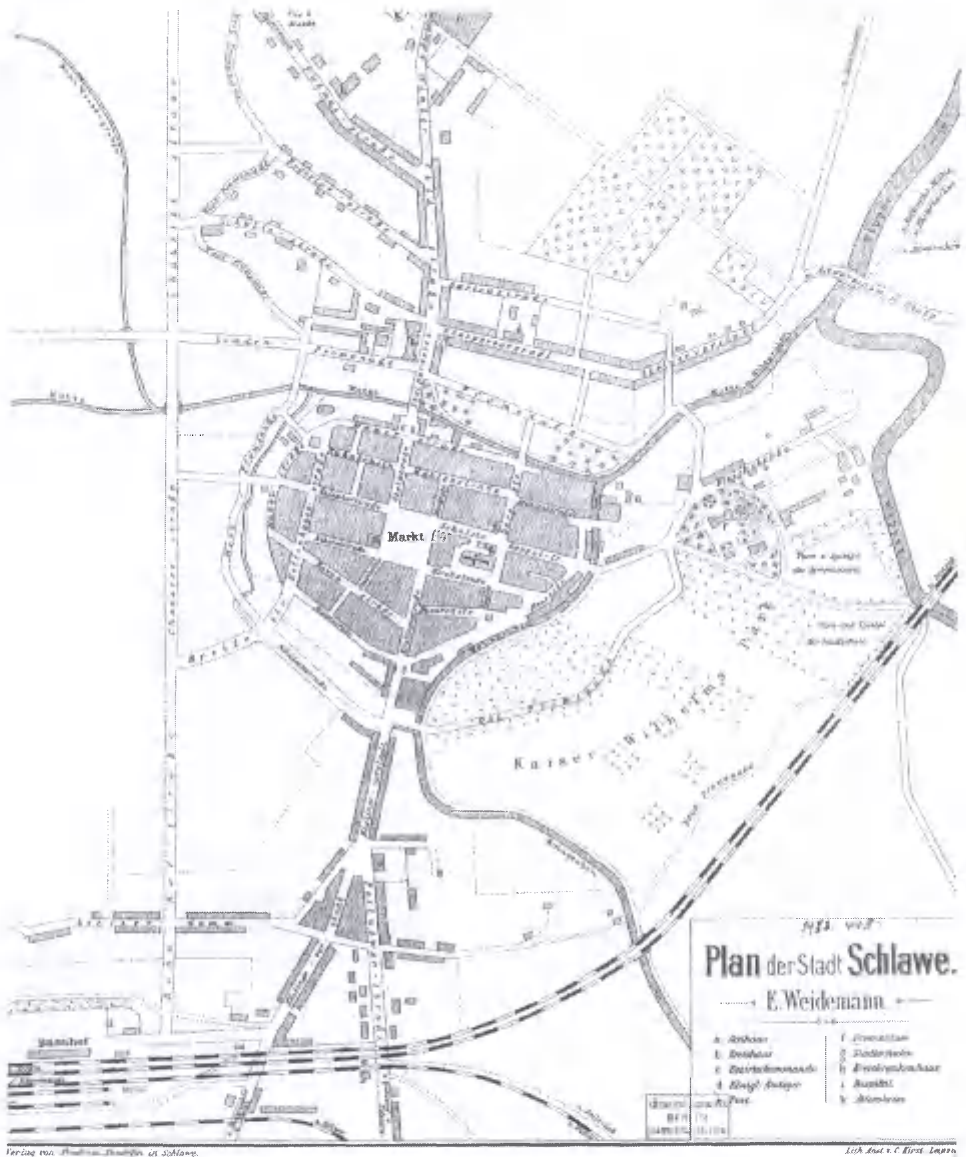
W obrębie Starego Miasta podaje lokalizację: kościoła, ratusza – na naro-żu rynku i ul. Mikołaja, a także szkół miejskich – na narożu Schulstr. (ob. ul. Grottgera) i Berg Str. (ob. ul. Mielczarskiego) w miejscu, w którym obecnie znajduje się ośrodek zdrowia oraz naprzeciwko przed północną ścianą kościo-

ła. Przed Bramą Słupską pokazuje teren parkowy zajmujący pas ziemi między Stolper Vorstadt (początek ob. ul. I Pułku Ułanów) i nurtem Moszczenicy (ob. Park im. Polskiej Organizacji Wojskowej) oraz zabudowę przedmieścia.

Z planu wynika, że w latach poprzedzających I wojnę światową nastąpiła rozbudowa miasta przed Bramą Słupską. Po pierwsze, wznoszono zabudowę miejską wzdłuż ulic już istniejących, w niektórych przypadkach na miejscu dotychczasowej zabudowy wiejskiej, na przykład wzdłuż południowej pierzei Thomas Str. (ob. ul. Władysława Jagiełły). Po drugie, ulice oznaczone na planie z 1911 roku jako projektowane, dwa lata później pokazane zostały jako istniejące i stopniowo zabudowywane domami wolno stojącymi. Wznoszono nowe budynki wzdłuż ulic Winterfeld Str. (ob. dalszy ciąg ul. I Pułku Ułanów), Stolper Vorstadt (ob. ul. Gdańska), Gartenstr. (ob. ul. Mieszka I), Linden Promenade (ob. al. Wojska Polskiego), Schulte Str. (ob. ul. Chopina), Bogislav Str. (ob. ul. Bolesława Chrobrego), Thomas Str. (ob. ul. Władysława Jagiełły) i West Promenade (ob. al. Zachodnia), łączącej wymienione przecznice od zachodu oraz ul. Chausseestr. – Bahnhofstr. (ob. ul. Armii Krajowej) biegnącej po zachodniej stronie miasta i pełniącej rolę obwodnicy odciażającej teren Starego Miasta od ruchu odbywającego się pomiędzy przedmieściami i tranzytowego. Ponadto Bahnhofstr.-Chausseestr. (ob. ul. Armii Krajowej) powiązано mocniej ze Starym Miastem dwiema ulicami – przedłużeniem Kniephoffstr. (ob. ul. Mickiewicza) i Breitestr. (ob. ul. Matejki).

Na terenie przedmieścia przed Bramą Słupską oznaczono lokalizację ważnych gmachów: Kreishaus (Urząd Powiatowy, ob. Urząd Miasta) przy początkowym odcinku Stolper Vorstadt (ul. I Pułku Ułanów), Königl.[iche] Amtsger.[icht] (Królewski Sąd Obwodowy) przy Stolper Vorstadt (ob. ul. Gdańska), Kreiskrankenhaus (Szpital Powiatowy, ob. Szpital Rejonowy) przy Thomas Str. (ob. ul. Władysława Jagiełły). W rejonie północnego przedmieścia podano lokalizację i zasięg terenów cmentarnych bez rozgraniczenia na stary i nowy cmentarz. Z porównania granic cmentarza na planach z 1911 i 1913 wynika, że zasięg tego terenu uległ zmianie. Od strony północnej i wschodniej nowy cmentarz ewangelicki został poszerzony, a przed rozwidleniem dróg do Sławska i Warszkowa, założono osobny cmentarz dla wspólnoty żydowskiej.

Plan z 1913 roku świadczy także o zmianach urbanistycznych na przedmieściu przed Bramą Koszalińską, które rozwijało się stopniowo w kierunku dworca kolejowego. Zabudowywano ulice: Kösliner Vorstadt (ob. ulice Jedności Narodowej i Koszalińska), Pollnower Str. (ob. ul. Jedności Narodowej), Lietzow Damm (ob. ul. Chełmońskiego) oraz nieopatrzone nazwami ob. ulice Pocztową i Kościelną. Na tym przedmieściu, przy ul. Jedności Narodowej przed rozwidleniem zaznaczony został szpital Św. Jerzego (St. Georgen Hospital), a za rozwidleniem – nowy gmach poczty.

4. Plan Sławna z 1913 r., wyk. E. Weidemann, druk; „Zeszyty Sławieńskie”, 2003, 1, tylna okładka

Miasto nie tylko się rozbudowywało, ale i powiększało tereny parkowe służące rekreacji mieszkańców zgodnie z ówczesnym rozkwitem mody na bliski aktywny kontakt z naturą. Na łąkach pomiędzy przedmieściem koszalińskim i ogrodem przy progimnazjum założono park im. Cesarza Wilhelma (Kaiser Wilhelms Park). Wzdłuż torów kolejowych stanowiących granicę parku poprowadzono aleję, zwaną Neue Promenade, obecnie nieistniejącą. Na tyłach

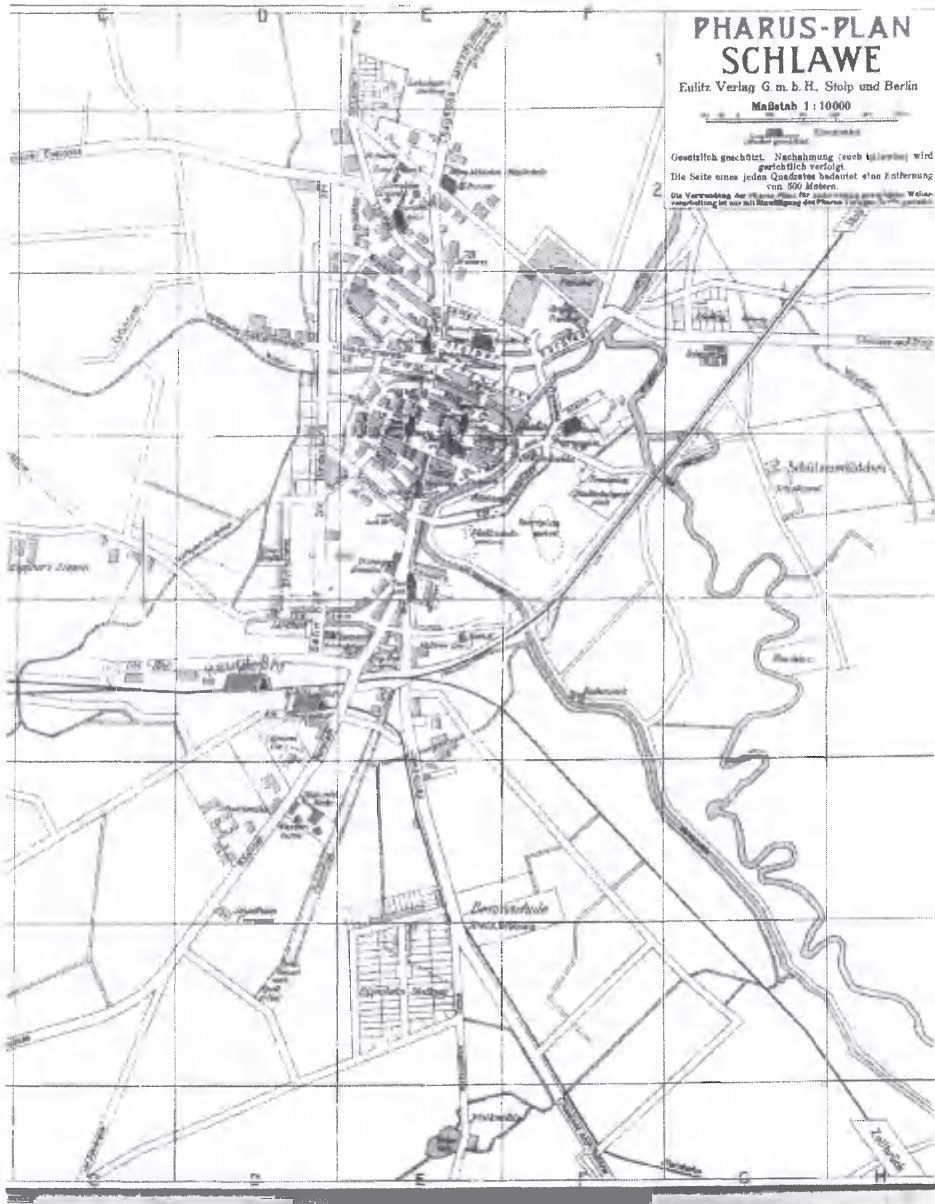
progimnazjum, oddzielone od niego zielenią parkową, powstały dwa place sportowe: progimnazjalny i szkoły miejskiej, od wschodu ograniczone korytem Wieprzy i linią kolejową.

Dalsza rozbudowa przedmieść Sławna nastąpiła po I wojnie światowej, o czym informuje plan wydany w 1926 roku w ramach serii „Pharus-Plan” (il. 5), skierowanej do turystów, przedsiębiorców i urzędników⁵. Na przedmieściu przed Bramą Słupską wzniesiono budynki przy już istniejących ulicach, m.in. kilka budynków urzędowych, takich jak: Zollamt (Urząd Celny), siedziby rozmaitych władz (Behördenhaus), Reichsbank (Bank Rzeszy), powstało przy Stolper Vorstadt (ob. początkowym odcinku ulic I Pułku Ułanów i Gdańskiej). Przy skrzyżowaniu Winterfeldstr.-Chaussee Str. z Jahn Str. (ob. ulic I Pułku Ułanów i Sempołowskiej) zbudowano Kulturamt (Urząd ds. Kultury) i Mädchen Mittelschule (Średnia Szkoła Żeńska). Na działkach między Thomas Str. i Jahn Str. (ob. ulicami Władysława Jagiełły i Sempołowskiej) w pobliżu szpitala, wybudowano kompleks domów pomocy społecznej (dom starców, przytułek dla ubogich).

Oprócz tego zakładano nowe ulice: na przedłużeniu Winterfeld Str. rozwijała się Chaussee Str. (ob. ul. I Pułku Ułanów), drogę polną na przedłużeniu Thomas Str. (ob. ul. Władysława Jagiełły) przekształcono w ulicę Coccejenstr. (ob. ul. Kosynierów). Założono przy niej Lehmhaus Siedlung (osiedle ekonomicznych domów glinianych), zapewne przeznaczonych dla biedniejszych mieszkańców miasta. Cmentarz ewangelicki powiększono o teren rozciągający się do rozwidlenia Stolper Vorstadt (ob. ul. Gdańska) na drogi do Sławskiej i Warszkowej. Przed Bramą Łąkową powstał Evangelische Gemeindehaus (dom służący kultywowaniu aktywności społeczno-kulturalnej członków gminy ewangelickiej). Za mostem na Wieprzy, między Chaussee nach Stolp (ob. ul. Gdańską) a Alt Warschower Kirchsteig (ob. ul. Kochanowskiego) przedstawiono projekt nowego osiedla, tak zwanego Schlachthofsiedlung (obejmującego ob. ulice: Buczka, 3 Maja i Reja), zaprojektowanego naprzeciw rzeźni. Na terenie parku im. Cesarza Wilhelma zaprojektowano duże założenie nowej szkoły podstawowej oraz stadion. Z placu sportowego drogami poprowadzona została trasa na południe, do kąpieliska nad Wieprzą, położonego między liniami kolejowymi do Słupska i Bytowa.

Według schematu z 1926 roku zabudowa na przedmieściu przed Bramą Koszalińską rozwijała się przy istniejących ulicach. Powstało tam kilka gmachów: na rogu Kösliner Vorstadt i Schützenstr. (ob. ulic Jedności Narodowej i Kopernika) zlokalizowano hotel Deutscher Hof, na rogu Kösliner Vorstadt i Bahnhofstr. (ob. ulic Koszalińskiej i Dworcowej) siedzibę Landwirtschaftliche Ein- und Verkauf-Verein (Związek Handlu Płodami Rolnymi), przy Bahnhofstr (ob. ul. Armii Krajowej) siedzibę Finanzamt (Urząd Finanso-

⁵ Egzemplarz planu w Archiwum Państwowym w Szczecinie, sygn. Zbiory Kartograficzne 2.

5. Plan Sławna w 1926 r., z serii „Pharus-Plan”, druk; „Zeszyty Sławieńskie”, 2004, II, tył-
 na okładka

wy), przy Pollnower Str. (ob. ul. Jedności Narodowej) Molkerei (mleczarnia),
 a przy Kühnstr. (ob. ul. Kościelna) – kościół katolicki.

Co ważne, przedłużając Schützenstr. (ob. ul. Kopernika) w kierunku za-
 chodnim, przedmieście to połączono z zamiejską osią komunikacyjną Chaus-
 see Str.-Bahnhofstr., przemianowaną na Hindenburg Str.-Bahnhofstr. Za to-

rami kolejowymi, przy drodze dojazdowej przekształconej w ulicę Am Kleinbahnhof (ob. ul. Kolejowa) wskazana została lokalizacja dworca kolei wąskotorowej do Polanowa. Teren za torami stopniowo zaczął się urbanizować i rozwijać przemysłowo.

W narożu między Walkmühlendamm i Kawelweg (ob. ulicami Staszica i Grunwaldzką) zaprojektowano nowe Eigenheim Siedlung (osiedle domów jednorodzinnych), a naprzeciw niego, przy Pollnower Str. (ob. ul. Polanowska), na obszarze zakładu ogrodniczego założono Baumschule (szkółka drzew). Oprócz dwóch fabryk zlokalizowanych przy ul. Polanowskiej bezpośrednio za linią kolejową, zaznaczonych już na planie z 1911 roku (choć nieopisanych), w 1926 roku funkcjonowały nowe zakłady i urzędy nieuwzględniane na wcześniejszych planach. Przy ul. Koszalińskiej, po jej zachodniej stronie były to zakład ogrodniczy i tartak, a po jej wschodniej stronie kompleks urządzeń dostarczających Sławnu wodę: Miejski Zakład Wodociągowy, Wieża Ciśnień i ujęcie wody. W pobliżu powstała Schalthaus. Überlandz. (rozdzielnia prądu).

Obszernej i dokładnej informacji o rozwoju urbanistycznym i cywilizacyjnym Sławna w XX wieku dostarcza kolejna wersja planu miasta umieszczona na wydaniu *Königliche Preußische Landesaufnahme* (Pruska mapa królewska), arkusz 380 z 1935 roku, ze zmianami nazewnictwa z 1938 roku (Matthias 1989: 732) (il. 6). Zaznaczona na planie siatka ulic i bloki zabudowy w obrębie miasta średniowiecznego wyróżnione gęstym szrafowaniem potwierdzają niezmiennosc układu urbanistycznego na terenie Starego Miasta i pasie ziemi przebiegającym pomiędzy dawnymi murami i kanałami otaczającymi mury, jak również dokładnie dokumentują ten układ. Pokazuje on, że dwie krótkie ulice w północno-zachodniej części miasta zaznaczone na planie z około 1768 roku istniały nadal. Zatem autor rekonstrukcji rozkładu z 1799 roku pomijając je, dokonał uproszczenia.

Niewielka zmiana widoczna w przebiegu ulicy okrążającej miasto wzdłuż murów polegała na likwidacji południowo-zachodniego odcinka tej drogi, między wylotami Ravenstr. (ul. Buczka, ob. nie istnieje) a Kettenhagen Str. (ob. ul. Matejki).

Charakterystyczny przebieg ma droga otaczająca miasto wraz z pasem terenów zielonych rozciągających się wzdłuż zewnętrznych brzegów kanałów miejskich. Droga ta, w zależności od strony świata, w którą prowadziła, zwana West-, Süd- bądź Ost-Promenade, biegła po linii łamanej, świadcząc o istnieniu w ciągu XIX wieku jakiejś formy fortyfikacji ziemnych wokół Sławna. Łączyła się ona w jeden ciąg komunikacyjny z ulicami: Schützenstr. i Am Rosengarten (ob. ul. Kopernika)⁶.

⁶ Na planie, będącym częścią mapy, nie podano nazw ulic. Na potrzeby analizy tego planu posługuję się nazwami występującymi na planie z 1939 r. (Barran 1989: 103).

6. Plan Sławna z 1935/1938 r., druk zaktualizowany mapy *Topographische Aufnahme des Königlichen Preußischen Generalstabes*, arkusz 82, oprac. w 1889 r. przez K. Keilhacka, wykreślonej w skali 1:25 000 w oparciu o pomiary geodezyjne; *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, hrsg. von M. Vollack, Husum, 1989: 732

Na planie widoczna jest rozbudowa założenia młyńskiego funkcjonującego w północno-wschodnim narożu Starego Miasta. Rzadszym szrafowaniem oznaczone zostały tereny miejskie położone poza Starym Miastem. Udokumentowano w ten sposób kierunki rozprzestrzeniania się i zasięg przedmieść. Pokazano również dawne drogi przekształcone w ulice i przebieg nowych tras zakładanych w XX wieku, obszar zajęty przez działki miejskie i rozmieszczenie na nich zabudowy, zarówno wzdłuż pierzei ulicznych, jak i w głębi parcel.

Za Bramą Słupską zabudowa stale postępowała wzdłuż drogi prowadzącej do Warszkowa, zwanej Stolper Vorstadt (ob. ul. Gdańska) oraz wzdłuż drogi prowadzącej do Sławska: Winterfeld Str. – Alt Schlawe Chaussee (ob. ul. I Pułku Ułanów) i jej przecznicy funkcjonujących głównie po zachodniej stronie ulicy, gdzie rozwinęło się osiedle. Rzuty zabudowy stojącej przy ulicach przed Bramą Słupską świadczą, że wciąż jeszcze były tam nie tylko miejskie domy mieszkalne, ale zachowało się kilka gospodarstw. W rozwidleniu między ob. ul. I Pułku Ułanów i Sempołowskiej znajdował się tartak (S. W. [Sägewerk]).

Plan dostarcza kilku szczegółowych informacji odnośnie rozwoju terenu przed Bramą Łąkową. Udokumentowano na nim układ alejek parku angielskiego sąsiadującego z progimnazjum. Na północny wschód od miasta, przy drodze do Warszkowa istniało już osobne osiedle zaprojektowane w latach 20. XX wieku, przez które boczna aleja prowadziła do Kuckucks Mühle (Młyn Kukułka). Na wschód od terenu sportowego, za Wieprzą i torami kolejowymi do Słupska, na terenie lasu iglastego znajdował się podmiejski teren rekreacyjny ze strzelnicą i siedzibą Schützenhaus (Kompania Strzelecka), zwany Schützenwäldchen (Lasek Strzelecki), urządzony na terenie dawnej strzelnicy garnizonowej.

Przedmieście przed Bramą Koszalińską w dalszym ciągu rozwijało się w kierunku południowym, ku linii kolejowej. Powstało tu, na równinie położonej po zachodniej stronie głównej ulicy (Kösliner Vorstadt, ob. ul. Jedności Narodowej), nowe osiedle z placem Litzmannpl. (ob. pl. Wolności) w centrum, nawiązujące w ten sposób do dawnych miejskich rozwiązań przestrzennych. Osiedle tworzyły ulice: Blücherstr. (ob. przedłużenie ul. Powstańców Warszawskich), Litzmannstr. (ob. ul. Sienkiewicza).

Równoległe do południowego odcinka Hindenburg Str. (ob. ul. Armii Krajowej), naprzeciw dawnego szpitala Św. Jerzego, po którym została kaplica, zbudowano osiedle przy ul. Wissmannstr. (ob. ul. Okrzei). Przy drodze do lasu miejskiego, przekształconej w Bismarckstr.-Litzowdamm-Ziegelstr. (ob. ul. Chelmońskiego), oprócz cegielni, zlokalizowany został zakład produkcyjny. Na wschód od ob. ul. Jedności Narodowej funkcjonowały w dalszym ciągu wąskie drogi gospodarcze i dojazdowe o nieregularnym przebiegu: Salzstr. (ob. ul. Poczta), Kühnstr. (ob. ul. Kościelna).

Nowe osiedle domów jednorodzinnych, zaprojektowane w latach 20. XX wieku, rozbudowywało się na południe od miasta, za linią kolejową, pomiędzy ul. Koszalińską i Polanowską, na terenie wcześniej wykorzystywanym gospodarczo, o czym świadczą funkcjonujące tam tartaki (S. W.). Wytyczono nieregularną sieć ulic: Richthofenstr. (ob. ul. Łączna), Am Kleinbahnhof (ob. ul. Kolejowa), Wasserweg (ob. ul. Mireckiego), brak nazwy (ob. południowy odcinek ul. Daszyńskiego), Zeppelinstr. (ob. ulice Kraszewskiego, 8 Marca, Prusa), Kohlstr. (ob. ul. Kossaka), Hünefeldstr. (ob. ul. Żeromskiego), dwie ulice o nieznanych nazwach – prostopadłe do ul. Żeromskiego (ob. ulice Moniuszki i Rejtana), Kavelweg (ob. ul. Grunwaldzka), Großer Sumpf (ob. ul. Krasickiego) – wskazująca, że ujęcie wody założono na terenie bagna, Bertholdstr. (ob. ul. Gombrowicza).

Nowo zaplanowaną trasą była Bäumerstr. (ob. ul. Filtrowa), która powstała, by połączyć omawiane osiedle z ul. Koszalińską. Na południowej granicy osiedla funkcjonowało w dalszym ciągu ujęcie wody (Wbh. [Wasserbehälter]), a przy rozwidleniu Pollnowestr. i Walkmühlendamm (ob. ulice Polanowska i Staszica), prowadzącej do Walk Mühle (folusza) – ogrodnik miejski. Przy ul. Koszalińskiej, między torami a osiedlem, oznaczono lokalizację wieży ciśnień (W. T. [Wasserturm]). A dalej na południowy zachód, na wysokości osiedla, położenie rozdzielni prądu. Na planie szczegółowo zaznaczono przebieg linii kolejowych oraz układ torów i budynków w obrębie głównej stacji (Bf. [Bahnhof]) i stacji kolei wąskotorowej (Kbf. [Kleinbahnhof]). Wzdłuż linii kolejowych zaznaczono także lokalizację kolejowych budynków technicznych (B. W. [Bahnbetriebswerke]).

Omawiany rozkład Sławna z 1935 roku pokazuje już miasto nowoczesne, którego średniowieczne centrum otaczają rozrastające się osiedla mieszkalne, w którym funkcjonuje osobny kompleks szkolno-rekreacyjno-sportowy, a także zakłady przemysłowe i urządzenia komunalne, takie jak sieć wodna czy połączenia kolejowe z dużymi miastami pomorskimi. W pierwszej połowie XX wieku Sławno powiększyło się już tylko o niewielkie osiedla satelickie oraz założenia kulturowe i zakłady produkcyjne.

Podsumowanie

Dawne plany Sławna dostarczają historycznych danych odnośnie lokalizacji miasta, zajmowanego przez nie obszaru, formy zabudowy miejskiej, położenia ważnych budowli sakralnych, świeckich i obronnych, a także zabudowań, urządzeń i terenów gospodarczych, municypalnych oraz rekreacyjnych. Porównując formę miasta na arkuszach uporządkowanych zgodnie z chronologią, uzyskać można dokładne informacje o historii rozwoju urbanistycznego miasta i jego przekształceniach. Wynika z nich, że Sławno do pierwszych dziesięcioleci

XIX wieku funkcjonowało w obrębie murów średniowiecznych. Na przedmieściach znajdowały się zabudowania stodołne i pojedyncze gospodarstwa podmiejskie. Przypuszczalnie w latach 30. XIX wieku zaczęło rozwijać się przedmieście mieszkalne przed Bramą Koszalińską, natomiast przed Bramą Słupską, na terenie intensywnie użytkowanym pod uprawy rolne następował rozwój zabudowy gospodarczej. Zabudowa wielkomiejska, kamienice czynszowe, pojawiły się na przełomie XIX i XX wieku, a na początku XX zaczęto wznosić gmachy użyteczności publicznej. Budownictwo podmiejskich domów jedno- i kilkurodzinnych podjęte zostało przed I wojną światową, a rozwinęło się w formie osiedli mieszkaniowych w okresie międzywojennym.

Na podstawie dawnej kartografii trudniej jest rozpoznać postęp w rozwoju założeń gospodarczych gdyż, mimo oznaczeń zabudowy, w licznych przypadkach brakuje dokładnych określeń tych oznaczeń. Niewiele lepiej przedstawia się informacja o rozwoju rekreacyjnym Sławna. O terenach parkowych źródła kartograficzne informują, począwszy od planu miasta z 1913 roku, a wszak tereny te powstały już prawie sto lat wcześniej.

Mimo tych braków plany Sławna są ważnym źródłem obrazowym do poznania dziejów miasta, uzupełniającym w istotny sposób dokumenty pisane.

Bibliografia

- BARRAN F. 1989. *Städte-Atlas. Pommern*, Leer: Gerhard Rautenberg.
- BÖTTGER L. 1892. *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Köslin*, Bd. I, *Die Kreise Köslin, Kolberg-Körlin, Belgard und Schlawe*, Stettin: Léon Saunier.
- LINDMAJER J. 1994. Część 2: 1648–1945, [w:] *Dzieje Sławna*, J. Lindmajer (red.), Słupsk, Urząd Miejski w Sławnie, WSP w Słupsku, 143–309.
- LINDMAJER J. 1994. W feudalno-absolutystycznym państwie brandenbursko-pruskim 1648–1806, [w:] *Dzieje Sławna* J. Lindmajer (red.), Słupsk, Urząd Miejski w Sławnie, WSP w Słupsku, 143–192.
- MATTHIAS C. 1989: Zur Geschichte der Stadt Schlawe, [w:] *Der Kreis Schlawe*, Bd. II: *Die Städte und Landgemeinden*, M. Vollack (hrsg.), Hussum: Heimatkreis Schlawe 230–239.
- MEISSNER H. 1998. Die Stadttore in Schlawe, *Pommern. Zeitschrift für Kultur und Geschichte* 36 (3): 6–9.
- MUSZYŃSKI A. 1994. W dobie rozdrobnienia feudalnego i zjednoczonego Księstwa Pomorskiego (1317–1648), [w:] *Dzieje Sławna*, J. Lindmajer (red.), Słupsk, Urząd Miejski w Sławnie, WSP w Słupsku, 91–142.
- NEITZEL U. 2001. Über die Mauer der Stadt Schlawe. Die gedankliche Rekonstruktion einer nicht mehr vorhandenen Stadtbefestigung, *Pommern. Zeitschrift für Kultur und Geschichte* 39 (3): 12–19.
- SOBISZ Z., MORKA D., CELKA Z. 2003. Materiały do flory Ogrodu Botanicznego w Sławnie, [w:] *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. II, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 117–128.

WESOŁOWSKA S. 2002. Dzieje progimnazjum w Sławnie, [w:] *Sławno i ziemia sławieńska, Historia i kultura. Materiały z pierwszej międzynarodowej konferencji, Sławno, 19–20 kwietnia 2002*, W. Łysiak (red.), Poznań: Wydawnictwo „Eco”, 85–103.

Die Entwicklung der Stadt Sławno/Schlawa nach den Stadtplänen von der Neuzeit an bis zur Gegenwart

Zusammenfassung

Dank der erhaltenen kartographischen Plänen, kann man die fast genaue Entwicklung der Stadt verfolgen, vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Die ältesten Pläne stammen vom Ende der Neuzeit. Den ersten hatte schon Böttger rekonstruiert und auch veröffentlicht (1786). Der Plan dokumentiert die Form der Ortslokation mit dem mittelalterlichen System von Befestigungen, das Straßennetz, die Unterteilung der Gebäude in Quartieren, die Bewirtschaftung der Vorstädte vor den Haupttoren, im Norden die Stolper und im Süden die Kösliner Vorstadt. Der älteste originale Stadtplan befindet sich auf der Generalstabkarte von Schmettau (1780), der aber fast keine Informationen über die Innenstadt enthält, sondern über die sich in den Vorstädten befindenden Scheunenbauten. Informationen über Straßennamen enthält der Plan des Katasteramtes (1799), 1939 von Neitzel rekonstruiert.

Weitere Stadtpläne befinden sich auf den Landvermessungskarten aus dem 19. und 20. Jh. Der Plan von 1838 ist zwar einfacher, enthält dafür genaue dokumentierte Angaben über die Bebauung der Vorstädte, der Betriebe vor den Toren, der bewirtschafteten Parzellen, der Straßen- und Abwässernetze. Genauere Pläne stammen aus dem Jahre 1899, erneuert 1911, 1935–1938. Zusammen mit den autonomen Plänen von 1913, 1926 und 1939 kann man die urbanistische, architektonische und industrielle Entwicklung der Stadt verfolgen, aber auch die Funktionen des sozialen Aufblühens. Gut dargestellt sind die Naherholungsgebiete der Stadt. Ein wichtiges Element des Planes von 1897 sind die Informationen über drei Vorstädte und der Verlauf der Eisenbahnstrecke. Der Plan von 1911 zeugt von einem wirtschaftlichen Stillstand, der von 1913 informiert über die Änderung der Straßennamen, vom Ausbau der Stolper Vorstadt und der Kösliner Vorstadt in Richtung Bahnhof, ebenso über die Vergrößerung der Parkanlagen. Die neuen Wohngebiete, Betriebe und kommunale Anlagen zeigt der Plan von 1926. Auf dem Plan von 1935 sieht man schon eine moderne Stadtanlage. Den mittelalterlichen Stadtkern umrahmen Wohnhäuser, Schul-, Sport- und Erholungskomplexe, so wie auch Industrieanlagen, Wassernetze und Eisenbahnverbindungen.